

TOPLUMSAL EYLEM VE DEĞİŞME: TALCOTT PARSONS'IN DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEN BİR OKUMA¹

Zehra Zeynep SADIKOĐLU²

ÖZ

Maddî ve beşerî kaynakların ABD merkezli hale geldiği ve sosyal bilimlerin hem Amerikan toplumuna hem de Batı dışı dünyaya model sunma yönünde araçsallaŐtıđı 20. yüzyılın ikinci yarısında, uygulamalı sosyolojik çalıŐmalara teorik ve kavramsal çerçeve sağlama misyonunu yüklenen Talcott Parsons'ın kuramının odağında toplum nasıl bir arada tutulabilir sorusu yer almaktadır. Bu nedenle toplumsal denge, toplumsal bütünleşme, toplumsal uyum gibi kavramlar kuramında öne çıkmıştır. Ancak bu durum, onun toplumsal eylem ve değişmeyi göz ardı ettiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine toplumsal denge ile uyumlu toplumsal eylem ve tedrici bir toplumsal değişme Parsons'ın kuramına içkin durumdadır. Literatür değerlendirmesine dayanan bu çalışma ise toplumsal eylem, genel sistem kuramı ve genel sistem kuramının sibernetik modeli olmak üzere sınıflandırılabilen Parsons'ın sosyolojik düşüncesinin üç evresinde toplumsal eylem ve toplumsal değişme olgularını nasıl ele aldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede Parsons'ın düşüncesinde toplumsal eylem ve toplumsal deđiŐmenin, toplum ile bireyin psikolojik ve motivasyonel yapılanması arasındaki karşılıklı ilişki dairesinde uyum yönünde gerçekteŐtiđi ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Talcott Parsons, genel sistem kuramı, toplumsal eylem, toplumsal değişme, genel sistem kuramının sibernetik modeli.

¹ Bu makale, Haziran 2014 tarihinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce kabul edilen “1920-1960 Yılları Arasında ABD’de Aile ve Aile Sosyolojisi” başlıklı yüksek lisans tezinin bir kısmından uyarlanmıŐtır.

² Dr. ArŐ. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-0251-6652

SOCIAL ACTION AND CHANGE: A READING OF TALCOTT PARSONS' THINKING

Abstract

In the second half of the 20th century, as material and human resources became USA-centered and the social sciences were instrumental in providing appropriate models for both American society and the non-Western world, Talcott Parsons' system theory was developed with the mission of providing a theoretical and conceptual framework for applied sociological studies. Parsons' system theory focused on the question of how to hold society together. Accordingly, concepts such as social balance, social integration, and social harmony came to the fore. This does not mean, however, that he ignored social action and social change. On the contrary, social action compatible with social equilibrium and gradual social change are inherent in Parsons' theory. Based on a literature review, this study aims to show how Parsons dealt with phenomena of social action and social change in the three phases of his sociological thought, which can be classified as social action, general systems theory, and the cybernetic model of general systems theory. Within this framework, it is revealed that in Parsons' thinking social action and social change allow movement toward adaptation within the mutual relationship between society and the individual's psychological and motivational structure.

Keywords: Talcott Parsons, general system theory, social action, social change, cybernetic model of general system theory.

GİRİŞ

1902'de Colorado'da dünyaya gelen Parsons, 1924 yılında mezun olduğu Amherst Koleji'nde felsefe ve biyoloji okumuştur. 1925 yılında ise London School of Economics'e girip burada Malinowski ile çalışmıştır. Bir yıl sonra Heidelberg Üniversitesi'nden kabul alan Parsons, bu dönemde düşünsel seyrini önemli oranda etkileyecek olan Max Weber'in fikirleri ile tanışmıştır. Son dönem Alman düşüncesindeki kapitalizm analizleri üzerine yazdığı doktora tezi 1927 yılında kabul edilmiş ve aynı yıl Harvard Üniversitesi'nde ekonomi dersi vermeye, 1931 yılından itibaren de sosyoloji dersleri okutmaya başlamıştır (Slattery, 2011, s. 375). Özellikle *Toplumsal Eylemin Yapısı (The Structure of Social Actions)* adlı çalışması Parsons'ı Harvard Üniversitesi'nde önemli bir figür haline getirmiş ve ona sosyoloji bölümünü yeniden şekillendirmek için gerekli zemini kazandırmıştır. Sosyoloji bölümünün disiplinlerarası bir bölüme dönüşmesi ve sosyal bilimleri yeniden organize eden bir merkez niteliği kazanması ile ortaya çıkan yeni yapısı dikkatleri üzerine çekmiş, ilgi ve prestij ise bölümün başında bulunan Parsons'a yönelmiştir (Owens, 2010, s. 170).

Diğer taraftan bu dönemde Parsons'ın kazandığı ilgi ve prestijin arka planında yer alan unsurların arasında kendi üretkenliğinin yanı sıra II. Dünya Savaşı'nın sosyal bilimlerin içinde bulunduğu bağlamı değiştirmesini de zikretmek gerekir. Savaş sonrası ABD'nin Avrupa ile ilişkisinde politik pozisyonu değişmiştir. Örneğin 1920'lerde sosyal bilimler için önemli bir merkez olan Almanya, pek çok sosyal bilimcinin ABD'ye göçü ile bu özelliğini kaybetmiş, beşerî ve maddî kaynaklar genel olarak ABD merkezli hale gelmiştir (Backhouse ve Fontaine, 2010, s. 6). Diğer taraftan savaş sonrası dönem komünizm ile kapitalizm arasında doğrudan zor kullanımına dayanmayan bir ideolojik çekişmeye, kültür ve düşünce dünyasında etkili bir hegemonya mücadelesine yol açmıştır. Bu dönemde ABD, liberal-kapitalist değer ve fikirleriyle Batı dışı dünyaya model sunmak ve kendi içinde de Amerikan değerlerine bağlı bir toplum oluşturabilmek için sosyal bilimlere ihtiyaç duymuştur. Aynı ihtiyaç doğrultusunda sosyoloji alanında da kuramsal bir çerçeve sunabilen sosyolojik teori oluşturma çabası öne çıkmıştır (Holmwood, 2011, s. 539). Söz konusu çaba sosyolojinin daha yapılanmış bir alan

haline gelmesini sağlarken bu dönemde metodolojik pozitivistimin iddia ve uygulamaları, ona karşı koyanlar tarafından dahi bilimsel sermayenin bir biçimi olarak tanınmıştır.

Öte yandan özellikle refah politikalarının ve istikrarın Keynesyen bir ekonomi yönetimi ile sağlandığı bu dönemde hâkim ekonomik üretim biçimi haline gelen Fordizm, kültürel ve tarihsel olmayan, genel kanunlar oluşturmayı amaçlayan, değerden bağımsız pozitivist bir sosyal bilim biçiminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birbirini üreten bu ilişki çerçevesinde bir taraftan pozitivist bilimciler, var olan toplumsal kalıplar ile toplumu çalışırken kendi tercihleri arasındaki bağlantıya işaret ederek gerçekliğin kendi yaklaşımlarını tasdik ettiğini ileri sürmüştü, diğer taraftan Fordist refah devleti de pozitivist yaklaşımla üretilen bilgiye dayanarak siyaset üretmiş ve bu şekilde örgütlenen araştırmaları finanse etmiştir (Steinmetz, 2005, s. 294). Sosyoloji alanında ise Harvard Üniversitesi Sosyal İlişkiler Bölümü, saha çalışmalarına kavramsal çerçeve oluşturma rolünü üstlenmiş ve bölüm başkanı Parsons'ın kuramı alanı belirler hale gelmiştir.

Kendi epistemolojik pozisyonunu analitik gerçekçilik olarak açıklayan Parsons (1967, s. 728) somut olguların birbirlerinden analitik olarak ayrıştırılabilecek bileşenlerine karşılık gelen kavramlar geliştirmiştir. Zira ona göre insan zihninin ürünü olmayan ancak ideal bir düzenin terimlerine de indirgenemeyecek bir dış gerçeklik vardır. Söz konusu dış gerçekliğin kavranmasında ise, her ne kadar somut olgulara karşılık gelmesi de onların farklı boyutlarının kavranmasına olanak veren analitik kavramların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte söz konusu kavramları ayırt eden önemli bir özellik Parsons'ın onlara atfettiği evrensellik iddiasıdır. Bu iddia Parsons'ı mekanik kuramlara yakınlığına da o, toplumsal olayların her kademesinde etkileşimin doğasından kaynaklanan yeni ve bileşenlerine indirgenemeyecek özelliklerin ortaya çıktığı kabulüne dayanarak mekanik yaklaşımı aşmaya ve organik yaklaşımı kendi kuramıyla bütünleştirmeye çalışmıştır. Bu nokta, Parsons'ın çalışmalarının Comte, Spencer, Durkheim gibi isimlerin temsil ettiği klasik organizmacı akademik mirastan beslendiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre aynı beden gibi kendini oluşturan parçalar tarafından işleyen bir bütün olan toplumda denge, parçaların uygun bir şekilde işleyişiyle mümkündür.

Söz konusu uygun işleyişi sağlayan ise ortak olarak paylaşılan merkezî bir değerler sistemidir (Bee, 1974, s. 6).

Diğer taraftan Malinowski ve Radcliffe-Brown gibi 20. yüzyıl işlevselcilerinin bir toplumsal sistemin işlevsel bir bütün olduğu, bu bütünün parçalarının asgari bir uyum içerisinde çözülemeyecek kalıcı çatışmalar yaratmadan bir arada işlediği, bu çerçevede kültürün de bir bütün olduğu, kültüre ait bir inancı ya da geleneği açıklamak için bu öğeleri işlevsel olarak sistemin yapısına bağlayan bir analiz yapmak gerektiği yönündeki iddiaları (Şavran, 2013, s. 10) Parsons'ın sistem kuramına temel oluşturmuştur. Dolayısıyla her ne kadar bu yaklaşımların dışında kalan isimlerden de etkilenmiş olsa da organizmacı ve işlevselci bakışla uyumlu bir şekilde Parsons temel düzeyde toplumu, işlevsel birlik hâlinde bütünleşmiş bir sistem olarak ele almakta, daha çok düzen, denge, devamlılık, iş birliği öğeleri ve dolayısıyla toplumun geneli tarafından paylaşılan merkezî bir değerler sistemine vurgu yapmaktadır.

Fakat bu onun toplumsal eylem ve değişmeyi ihmal ettiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine toplumsal denge ile uyumlu toplumsal eylem ve tedrici bir toplumsal değişme Parsons'ın kuramına içkin durumdadır. Literatür değerlendirmesine dayanan bu çalışma ise Parsons'ın toplumsal eylem, genel sistem kuramı ve genel sistem kuramının sibernetik modeli olmak üzere sınıflandırılabilir sosyolojik düşüncesinin üç evresinde toplumsal eylem ve toplumsal değişme olgularını nasıl ele aldığını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Parsons'ın temel insan varsayımından yola çıkarak iradi eylem ve toplumsal eyleme dair görüşleri ortaya konmuştur. Sonrasında genel sistem kuramında toplumsal yapı ve süreç anlayışlarına yer verilerek sistemin dengede kalması için karşılanması gereken dört işlevsel gerekliliğin her birinde uzmanlaşmış olan alt-sistemler arası alışverişlerin ve motivasyonel unsurların değişme yaratıcı potansiyeline dikkat çekilmiştir. Son olarak ise Parsons'ın alt-sistemler arasında kurguladığı kontrol hiyerarşisinden yola çıkarak tabakalaşma ve evrim anlayışına yer verilmiş, toplumsal değişimin kültür, kişilik ve toplumsal sistemde gerçekleşme mekanizmaları aktarılmıştır. Her ne kadar Parsons bir döneme damga vurmuş ve temsil ettiği yapısal işlevselci yaklaşımın terminolojik dil ve tarih yazımı halen sosyoloji alanında yaygın olsa da Türk sosyolojisi Parsons'a

doğrudan bir ilgi beslememektedir. Yakın zamanlı bir tercüme dışında Parsons'ın hiçbir eseri Türkçeye çevrilmemiştir. Benzer şekilde Türkçe telif ve tercüme yazınına bakıldığında çoğunlukla betimsel ve giriş düzeyinde bir Parsons okuması öne çıkmaktadır. Parsons'ın kuramına yönelik eleştirilerin ise onun kendi metinlerinin analitik bir incelemesini içermekten ziyade genel ve muğlak bir yapısal işlevselcilik eleştirisi kapsamında kalıp-yargılarla koşullandığı göze çarpmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın Parsons'ın toplumsal eylem ve toplumsal değişmeye dair görüşlerini ortaya koyarak söz konusu eksikliğin giderilmesine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. TALCOTT PARSONS'IN DÜŞÜNCESİNDE TOPLUMSAL EYLEM VE DEĞİŞME

Parsons'ın toplumsal eylem ve değişmeye dair görüşlerini ele alırken onun sosyolojik düşüncesini toplumsal eylem, genel sistem kuramı ve genel sistem kuramının sibernetik modeli olmak üzere üç evrede ele almak uygun gözükmektedir.

1.1. TOPLUMSAL EYLEM

Parsons'ın toplumu ele alırken başlangıçtaki düşüncesi, toplumu bütün yönleriyle incelemek, onu bileşik birim edimler, yani bireyler tarafından gerçekleştirilen eylemler kompleksi olarak analiz etmektir. Dolayısıyla *Toplumsal Eylemin Yapısı* adlı çalışmasında Durkheim, Weber, Pareto ve Marshall'ın kullandıkları metodoloji ve teorik sistemlerini eleştirel bir incelemeyle sentezleyen Parsons tek bir toplumsal eylem kuramı oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca Marx, Sombart, Hobbes gibi isimlerin çalışmalarının bazı boyutlarını da çalışmasına dahil etmiştir (House, 1939, s. 129–130). Bununla birlikte Parsons'ın Durkheim, Weber ve Marshall'a olan ilgisinin arkasında söz konusu düşünürlerin faydacılığın insanların amaçları tesadüfidir ilkesini reddetmeleri yer almaktadır. Zira Parsons (1961, s. 324)'a göre insan eylemi ona ve gerçekleştiği uzamda yer alan nesnelere atfedilen anlamdan bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda hem faydacı çıkarlar hem de normatif idealler tarafından belirlenen iradi eylem bilişsel (rasyonel), hissi (duygusal) ve normatif (değerlendirici) boyutlardan oluşmaktadır.

Bilişsel boyut rasyonel ve faydacı insanı, hissi boyut daha çok yönlü, rasyonel ve irrasyonel insanı kapsarken, normatif boyut insanların kültürü oluşturup sonrasında davranışlarının bu kültürle sınırlanmasını kapsamaktadır. Eylemin doğasını ise bu üç boyuttan hangisinin ağır bastığı belirlemektedir (Erkilet, 2007, s. 71–72).

Dolayısıyla Parsons'ın eylem kuramında insan değer yaratan, bu değerlere paralel olarak hedefe giden, araçları rasyonel olarak seçebilen, yine de hislerinden ayrı düşünülemez bir varlıktır (Levine, 1989, s. 110–117). Bununla birlikte Parsons'ın insan varsayımının önemli boyutlarından biri insanın toplumsallığı ile ilgilidir. İnsanın öğrenme yeteneği, diğerlerinin davranış ve tepkilerine duyarlılığı ile toplumsal normlara uyum göstermesi insanın toplumsal özelliğine anlam kazandıran özellikleridir (Parsons, 1965a, s. 33). Söz konusu özelliklerden öğrenme yeteneği onun bilişsel, diğerlerine karşı duyarlılığı hissi, toplumsal normlara uyumu ise normatif yönüne karşılık gelmektedir.

Söz konusu çok boyutlu insan varsayımından hareketle Parsons (1967, s. 735) iradi eylemin bileşenlerini biyolojik ve psikolojik gerçeklik olarak insan (aktör), eylemin içinde gerçekleştiği bağlamda yer alan araç ve koşullar ile iradi eylemin normatif yönelimi (hedef) olarak belirlemiştir. Bu çerçevede iradi eylemin normatif yönelimi olarak belirlediği bileşen, bireyin toplumsal normlara uyduğu ve uymadığı takdirde sonuçlarının farklı olacağını belirten analitik bir ögedir (Parsons, 1967, s. 732). Söz konusu bileşen aynı zamanda dışsal koşullar çerçevesinde rasyonel bir şekilde seçilen araçların kullanımı ile ortaya konan çabanın başarısının kültürel değerlerin belirlediği hedefe göre tespit edilebileceğine işaret etmektedir. Bu bağlamda çaba/irade, değerleri araç kullanımına bağlaması nedeniyle eylemin önemli bir bileşeni olarak öne çıkmaktadır.

Ancak diğer taraftan insan davranışına etki eden ve onun bilişsel yönelimini belirleyen toplumsal norm ve değerler sistemi iradi eylem düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Tıpkı bireyci insan betimlemesini reddeden Durkheim, Weber ve Marshall gibi Parsons (1965a, s. 79) da amaç ve ihtiyaçların toplumsal olarak kazanıldığını ve toplumsalla sistematik bir ilişki içinde olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre insana ait amaç ve ihtiyaçlar toplumsal düzen sayesinde, kültür adını

verdiğimiz oluşum aracılığıyla karşılanabilir. Dolayısıyla bireysel ihtiyaçlar çoğu kez ortaktır ve paylaşılmaktadır. Bu çerçevede toplum, insanlar onu ayakta tutan norm ve değerlerin doğru olduklarına inandıkları ve böylece gerçekte onlara uymak istedikleri için işlemektedir (Cuff, Sharrock ve Francis., 2013, s. 97). Değerlerin aktarımı ile gerçekleşen toplumsallaşma ise bu işleyişi sağlayan temel mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte Parsons (1965a, s. 10–11)'a göre toplumsallaşma insanların etkileşimini, insanların etkileşimi karşılıklılık ve ortak bir normlar sistemine bağlı oluşu; normatif bir sistem sembolik ilişkilerin varlığını, sembol kullanımı ise bilgi paylaşımı ve aktarımını; dile dayalı iletişim ise paylaşılan bir kültür sisteminin varlığını gerektirmektedir. Söz konusu gereklilik uyarınca kültür ve değerler sistemi iradi eylemin referans çerçevesi olma özelliği göstermektedir. Bu bağlamda toplumsal bir varlık olan insanın, bu özelliğinin bir sonucu olarak aynı zamanda kültür yaratan bir varlık olması önem taşımaktadır. Zira toplumsal örgütlenme kültür ve değerlerin aktarımının temel koşulunu oluştursa da diğer taraftan kültür insanın fizik çevreye yönelimini ve onun kullanım şeklini belirleyici bir güce sahiptir. Başka bir ifadeyle fizik çevreyle uyumu mümkün kılan kültürel örüntülerdir. Bu uyumu sağlayan mekanizma ise insanların çevreye anlam verebilmek için geliştirdiği sözde bilimsel yorumların etkileşimler sırasında ilgili oldukları mekândan soyutlanıp genelleşerek sembol niteliği kazanması yoluyla gerçekleşmesidir. Böylece ortaya çıkan sembolik sistem aynı zamanda bilişsel yönelimi belirleyen ve ortak değerlendirme ölçütü olma özelliği taşıyan bir anlam sistemi de üretmektedir. Somut durumlara empoze edilen söz konusu anlam sistemi ise durum tanımları sağlayarak insanların yönelimlerini şekillendirmektedir (Erkilet, 2007, s. 73–74). Dolayısıyla kültürün iradi eylem üzerindeki etkisi yadsınamaz niteliktedir.

İradi eyleme benzer bir şekilde toplumsal eylem de üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar birbirleriyle etkileşen birey ve gruplara denk düşen aktör, amaçlara uygun araçların seçimiyle ilgilenen kurum ve sektörlerle denk düşen araç ve kültürün sağladığı durum/rol tanımlarını kapsayan hedef bileşenleridir (Parsons, 1965a, s. 10). Toplumsal eylemin içinde yer aldığı durum, aktörün üzerinde

denetim sahibi olduğu araçlar ve üzerinde herhangi bir denetimin söz konusu olmadığı koşullar tarafından belirlenirken bu ögeler normatif standartlar ve onlara meşruiyet kazandıran kültür sistemi tarafından düzenlenmektedir (Erkilet, 2007, s. 79). Başka bir ifadeyle dinamik bir karaktere sahip olan ve durumun normlar yönünde değiştirilmesini içeren toplumsal eylem üzerinde bireysel eyleme katkıda bulunan durumsal etkiler ve toplumsallaşma aracılığıyla gerçekleşen değerlerin aktarımı etkili ve belirleyici niteliktedir (Parsons, 1961, s. 325).

Bu durum, toplumsal değişme yönünden okunduğunda her ne kadar kültür ve değerler sistemi iradi ve toplumsal eylemi belirleyici etkiye sahip olsa da toplumsallaşmaya rağmen var olan birey/aktörlere özgü farklılıkların ve eylemin gerçekleştiği bağlamın koşullarının dış gerçeklikler olarak değer ve kültür sistemini sınırlama ve ona çeşitlilik kazandırma potansiyeline sahip olduğu anlamını taşımaktadır (Parsons, 1965a, s. 16–17, Parsons ve Bales, 1966, s. 358). Dolayısıyla kendine yeterli bir sistem olarak toplumun etkin işleyişinde hissi bir varlık olan insanın kolektif bir yapıya aidiyetini sağlayan duygusal destek ve güven ihtiyacı gibi motivasyonel gerekliliklerinin ve bir organizma olarak insanın beslenme, korunma, barınma gibi ihtiyaçlarının karşılanması önemli bir yer tutmaktadır (Parsons, 1965a, s. 29–38). Söz konusu ihtiyaç ve gerekliliklerin karşılanmadığı veya toplumsal sistemin bunlara tolerans gösteremediği durumlar ise bünyesinde toplumsal değişme yaratma potansiyelini taşımaktadır.

1.2. Genel Sistem Kuramı

Parsons çalışmalarının ikinci evresinde toplumsal eylem kuramıyla toplumsal sistem analizini birleştirerek toplumsal bir düzenin nasıl ortaya çıkıp varlığını sürdürdüğünü ve bireyin toplumla nasıl bütünleştiğini açıklamaya çalışmıştır. Sistemin devamlılığı ve bütünleşmesine dair bu sorunsallaştırma ise ister istemez beraberinde toplumsal değişmeye dair düşüncesinin billurlaşmasına neden olmuştur. Toplumun devamlılığı ve bütünlüğünün nasıl sağlandığını açıklama çabası içerisinde toplumsal yapı ve sistem kavramları önem kazanmıştır. Parsons'ın toplumsal yapı tanımında Durkheim'in organizma-bütünlük-parça ilişkisini vurguladığı işlevsel ve organik görüşlerinden, sistem tanımında ise Pareto'nun

denge unsuruna yaptığı vurgudan etkilendiğini söylemek mümkündür (Poloma, 2007, s. 158). Çözümlemesinin ana odağını ise bir sistemin ayrı olarak teşhis edilebilecek bileşenleri ve belirli bir zaman diliminde değişmediği kabul edilen bileşenler arası ilişkilerin arz ettiği düzenlilikler oluşturmaktadır (Parsons, 1970, s. 35). Bununla birlikte toplumsal yapı çözümlemesinde her ne kadar bütünleşme ve denge kavramları öne çıksa da Parsons (1961, s. 325) sistemlerin bir an bile hareketsiz kaldığını iddia etmez. Ona göre sistem bileşenlerinin normatif bütünleşmesi statik olmayıp devamlı dinamik bir yapıya sahiptir. Ancak bu bileşenlerin bir halden diğerine geçmesi olarak tanımladığı toplumsal değişmeyi kavramak için toplumsal yapıyı anlamak gerektiği düşüncesini vurgular.

Toplumsal yapı

Parsons (1965a)'a göre toplumsal yapı/sistem onu oluşturan alt-sistemlerden oluşmaktadır. Bu alt-sistemlerden toplumsal sistem, bireyler arasında bir arada ve hatta iş birliği içinde sürdürülen düzenli etkinlik ve ilişkilerin oluşturduğu örüntüleri ifade etmektedir. Söz konusu düzenli etkinlik ve ilişkilerin oluşturduğu örüntülerle bireyin bağlantısı ise onun bu örüntüler içindeki konumu ve bu konum doğrultusunda ondan beklenen davranış ve tutumlara işaret eden statü-rol kavramıyla sağlanmıştır. Diğer taraftan toplumsal sistem içinde aktörler arası etkileşimin ve dolayısıyla değişimin çerçevesini ise kültürel olarak yapılanmış ve paylaşılan simgeler sistemi tarafından tanımlanmış esaslar çizmektedir. Çözümleme birimi anlam ve simgesel sistemler olan kültür sistemi, bu bağlamda insanların nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen soyut düşünce ve ilkelerin oluşturduğu örüntülerden oluşmaktadır. Paylaşılan değerlerin odağında yer aldığı kültür sistemini anlamada ise toplumsallaşma anahtar kavram konumundadır. Zira toplumsallaşma süreci toplumsal denetimi sürdürmeyi ve toplumu bir arada tutmayı sağlayan bütünleştirici nitelikte bir güçtür.

Sistemin devamlılığını sağlayan ve dengede işlemesine katkıda bulunan diğer alt-sistem ise bireylerin belirli somut durumlarda nasıl davranacaklarını, işlerini nasıl yapacaklarını ve diğer insanlara nasıl tepki vereceklerini etkileyen psikik yapıları temsil eden kişilik sistemidir. Söz konusu yapıların çözümlemesinin odağında bireysel psikolojik ihtiyaçlar, tavır alışlar ve güdüler yer almaktadır (Wallace

ve Wolf, 2004, s. 55–57). Bununla birlikte Parsons'ın düşüncesi ilerledikçe sistemi oluşturan üç alt-sisteme organizma, yani biyolojik olarak insanla ilgili bir diğer alt-sistem eklemiştir. Bu çerçevede birey içinde yaşadığı toplumun değerlerini kültür sistemi içinde, normatif beklentilerle rol beklentilerini toplumsal sistem içinde öğrenirken bireyin kimliği kişilik sisteminden, biyolojik donanımı ise davranışsal organizmadan gelmekte ve iradi eylem söz konusu dört alt-sistemin karşılıklı etkileşiminde gerçekleşmektedir (Poloma, 2007, s. 167).

Ancak sistemin denge ve bütünlüğün oluşumunda kültür sistemi ayrı bir öneme sahiptir. Zira kültür sistemi hem insanların somut koşullarda etkili bir biçimde nasıl davranmaları gerektiğini hem de insanların içinde yer aldıkları etkinlik ve ilişki örüntülerini belirlemektedir. Aynı zamanda da maddî temeli olmayan bir tatmin duygusunu olanaklı kılmaktadır. Kültür sistemine toplumu ve insanı şekillendirici bu gücü veren süreç ise bizzat toplumsallaşmadır. Kültürel değerlerin aktarımını güvence altına alan toplumsallaşma, toplumsal hayatta bireylerin diğerleriyle ilişki kurmasını, kolektif olarak hareket edebilmesini ve kültürel beklentileri benimseyerek onları gerçekleştirecek kişilik yapılarına sahip olmalarını sağlamaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 100). Dolayısıyla kültür sistemi, toplumsal sistem ve kişilik sistemi arasında bütünlüğü sağlayan temel mekanizma olarak öne çıkmaktadır.

Ancak kültür sistemi, toplumsal sistem ve kişilik sistemi arasındaki bütünlük otomatik veya tam bir şey değildir. Bu çerçevede kültürün bazı yönleri toplumsal sistemin organizasyon biçimiyle çatışabilir ve bireylerin kişiliklerinde yoksunluklar üretebilir. Ancak temelde Parsons'ın sistem analizi, sistemin çözülmeyi dengeleyebilecek, fikir ayrılıklarını bastırabilecek, böylece egemen kültüre karşı kolektif bir muhalefetin gelişmesini önleyecek ve sapmaları genel bütünlüğe zarar vermeden yönlendirecek eğilimlere sahip olduğunu varsaymaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 100). Bu noktada Parsons'ın sistemi bireysel kişilik tarafından içselleştirilen ve toplumun bireyler için geliştirdiği rol, norm, beklenti ve kurallar aracılığıyla işleyen kurumlaşmış bir kültür kalıbı olarak değerlendirdiği

yorumunu yapmak doğru gözükmemektedir. Bununla birlikte sistemi oluşturan unsurlar arası ilişkileri ele aldığı toplumsal süreç çözümlemesi sistemin taşıdığı değişme potansiyeline işaret etmektedir.

Toplumsal süreç

Parsons (1965b, s. 6)'a göre sistemin devamlılığı onun sınırlarını korunması ve çevreyi kendisi için kullanışlı hale getirmesi ile bağlantılıdır. Sistemin kendi sınırlarını korumak ve çevreyi kullanışlı hale getirmek yönündeki eğilimi ise bize toplumsal süreci vermektedir. Bu çerçevede toplumsal süreçler sistemin iç ekseninde kendi yapısını korumak için gerekli bütünleştirici mekanizmaları, dış ekseninde ise çevre ile ilişkilerini düzenlemesi ile ortaya çıkmaktadır. Söz konusu düzenlemelerin nasıl yapılacağı ve hangi hedefe sahip olduğu ise araç-amaç eksenlerini oluşturmaktadır. Sistemin kimliğinin belirli bir çevrede sürmesi, dışsal ekseninde çevreyle ilişkilerin düzenlenmesi, iç ekseninde kendi içindeki ilişkilerin sürekliliğinin etkili bir biçimde sağlanmasına bağlıdır. Bu bağlamda dış ekseninde çevreyi kontrol altına almayı amaçlayan sistem uyum, iç ekseninde bütünleşme yönelimi doğrultusunda kültürel örüntülerin korunması ve gerilimlerin giderilmesi yönelimine sahiptir (Sklair, 1970, s. 32).

Başka bir ifadeyle sistem, varlığını ve işleyişini sürdürebilmesi için gerekli birtakım koşulların olması anlamında amaç yönelimlidir. Bununla birlikte kompleks bir sistem içinde yer alan bütün alt-sistemler ve onu oluşturan kurumlar söz konusu koşul ve işlevlerle aynı ilişkiler içinde değildir. Sistemin farklı unsurları ağırlıklı olarak uyum, amaca ulaşma, bütünleşme ve gerilimin giderilmesi yönündeki işlevlerden biri veya diğeri içinde sistemin farklı kısımlarının yararına uzmanlaşmaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 108). Dolayısıyla sistem geliştikçe onun işlevsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurum ve araçlar, yapısal olarak farklılaşarak özelleşmiş hale gelmektedir. Bu çerçevede toplumsal sistem bütünleşmenin kaynağını oluştururken, kişilik sistemi amaca ulaşma, kültürel sistem devamlılığı sağlama, organik davranışsal sistem ise uyum sağlama işlevlerini yerine getirmektedir. Aynı çerçeveyi çağdaş topluma uyarladığımızda uyum sağlama işlevini ekonomik alt-sistem, bütünleşme işlevini cemaat yapıları, devamlılığı sağlama işlevini okul, aile ve dini kuruluşlar, amaca ulaşma işlevini ise politik alt-sistem yerine getirmektedir (Parsons, 1965b, s. 6).

Parsons'ın toplumsal sistemin devamlılık ve bütünlüğü için işlevsel gerekliliklerin karşılanmasına yaptığı vurguyu toplumsal değişme üzerinden okumak istediğimizde ise toplumsal değişimin iç ve dış eksenlerde kültürel ve motivasyonel düzen problemlerine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Motivasyonel düzen problemi, bireylerin sistemin bütünlük ve dengesini tehdit eden davranış/sapma potansiyellerini ve bunların özendirilmesinin en aza indirilmesi zorunluluğuna işaret etmektedir. Zira insanların kültür sisteminin sağladığı rol tanımları üzerinden kendilerine atfedilen görev ve sorumlulukları yerine getirmemesi sistemin devamlılığını tehdit edici niteliktedir (Parsons, 1965a, s. 32). Söz konusu tehdide karşılık dinamik bir denge halinde bulunan sistemde kültürel örüntüler, aykırı davranış ve tutumları belirli düzenlemelerle sistem yapısının içine almakta ve böylece değişme yaratabilecek faktörleri sınırlandırmaktadır. Bunu sağlayan ise toplumsallaşmanın kültürel değerlerin aktarımı yoluyla toplumsal aktörlerin davranışlarını ve beklentilerini şekillendirip denetleyerek denge eğilimini koruma ve toplumsal etkinliğin uzlaşmayacak derecede çeşitlenmesine engel olma işlevini yerine getirmesidir (Parsons, 1965a, s. 204; Parsons ve Bales, 1966, s. 371).

Öte yandan sistemin dengesi ve devamlılığı, dolayısıyla bütünleşme ve istikrarı onu oluşturan her alt-sistemin diğer alt-sistemlerle alışverişlerine bağlıdır. Sistemin yapısal farklılaşması ile oluşan uzmanlaşmanın beraberinde getirdiği dezavantajların giderilmesinin koşulunu bu alışverişler oluşturmaktadır (Parsons, 1964, s. 346). Bu bağlamda kültür sistemi durum tanımları, toplumsal sistem üyelerinin birbirine karşı duyarlılığı, kişilik sistemi performans kapasiteleri, organizma ise akıl aracılığıyla diğer üç sistemle alışverişte bulunmaktadır. Bununla birlikte sistemler farklılaştıkça ve etkileşim yoğunlaştıkça söz konusu alışverişlerde genelleşmiş araç kullanımı zorunlu hale gelmektedir. Bu zorunluluk uyarınca her birim kendi işlevinin doğasına uygun iç-dış ilişkilerini yürütebileceği bir mekanizma geliştirmektedir (İsajiw, 1968, s. 94–101). Örnekleme gerekirse sistemin amaca ulaşma işlevini üstlenen politik alt-sistem, bu işlevi yerine getirebilmek için güç kullanır, diğer taraftan sistemin uyum sağlama işlevini yerine getiren ekonomik alt-sisteme para sağlar. Dolayısıyla iki alt-sistem arasında “genelleşmiş araçlardan” para ve güç aracılığıyla karşılıklı bir alışveriş oluşur. Öte yandan nüfuz ve adanma da diğer önemli genelleşmiş araçlardır. Cemaat bütünleşmeyi sağlama işlevini nüfuz

aracılığıyla; aile, okul ve dini kuruluşlar devamlılığı sağlama işlevini ise adanma aracılığıyla yerine getirirler (Parsons, 1970, s. 40).

Sistemin işleyişini düzenleyen ve toplumsal süreci, aynı zamanda toplumsal değişme potansiyelini ortaya çıkartan ise söz konusu genelleşmiş araçlar arasındaki karşılıklıdır. Zira alt-sistemler arasında genelleşmiş araçların kullanımı yoluyla gerçekleşen alışverişin gerçekleşmesi yeterli motivasyonel enerjinin oluşmasına bağlıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere sistemin devamlılığı ve bütünlüğü ancak bireylere özgü motivasyonel unsurların bir arada tutulduğu ve sistemin hizmetine sunulduğu takdirde gerçekleşebilmektedir (Parsons ve Bales, 1966, s. 167). Alt-sistemler arası alışverişlerde karşılıklılığın sağlanamadığı ve dolayısıyla yeterli motivasyonel enerjinin oluşturulamadığı koşullar ise toplumsal değişme potansiyelini taşımaktadır (Parsons, 1965b, s. 19). Başka bir ifadeyle söz konusu alışverişler arasında karşılıklılığın olması sistemin dengesine katkıda bulunuyorken, bunun sağlanamadığı durumlar değişiminin işareti olabilmektedir.

1.3. Genel Sistem Kuramının Siberetik Modeli

Parsons sosyolojik düşüncesinin bu evresinde karşılıklı bir geri besleme süreci içerisinde bir arada çalışan faktörlerin kavranmasını sağlayarak neyin neyi belirlediği tartışmasını saf dışı bırakmaya ve sistemdeki değişimin ele alınmasında siberetiğin sağladığı olanaklara yoğunlaşmıştır (Poloma, 2007, s. 170). Bu çerçevede sistemi oluşturan alt-sistemler arasında aşağıdan yukarıya doğru enerji, yukarıdan aşağıya doğru bilgi aktarımı şeklinde gerçekleştiğini iddia ettiği siberetik kontrol hiyerarşisini çözümlenmiştir. Buna göre sistemin üst düzeyleri daha az enerji kullanıp daha çok bilgiye sahipken, sistemin alt düzeyleri daha çok enerji kullanıp daha az bilgiye sahiptir. Sistemi oluşturan alt-sistemlerden örneğin kültür sistemi daha çok bilgi daha az enerji, yani bilgi bakımından zengin sembolik kodlar içerirken fiziksel enerjiye bağımlılığı çok daha azdır. Başka bir ifadeyle kültür sistemi bir sisteme belirli bir yön vermek ve böylece onu kendi nitelikleri uyarınca yönlendirmek için yeterli bilgiyi sağlamaktadır (Erkilet, 2007, s. 96). Öte yandan hiyerarşik sıralamasıyla sosyal sistemi kişilik sistemiyle, kişilik sistemi davranışsal organizmayla karşılaştırıldığında daha az bilgi ancak daha yoğun

enerji kullanımı ile ayırt edilmektedir. Sistemin söz konusu hiyerarşik yapısı içerisinde alt-sistemler arasında gerçekleşen enerji ve bilgi alışverişleri sistemin düzgün ve dengede işleyişini sağlaması açısından önem taşımaktadır.

Diğer taraftan Parsons (1967, s. 516–533)'a göre toplumsal tabakalaşma da değer sistemi ile olan sıkı ilişkisi dolayısıyla sistemin hiyerarşik yapısı içerisinde onun işleyişine katkıda bulunan önemli bir mekanizmadır. Adaylar arasından açık pozisyonlar için seçim yapılmasını, bu kişilere rollerini yerine getirmeleri için gerekli kaynakların sağlanmasını ve yaptıklarının değerlendirilip ödüllendirilmesini sağlayan bu mekanizmanın esasını sisteme sağlanan katkı temelinde biçimleniyor olması oluşturmaktadır. Zira Parsons (1954, s. 388)'a göre kültür sisteminin çerçevesini çizdiği değerler örüntüsü bireyin değerlendirilip ödüllendirildiği ölçüt olma niteliği göstermekte, bu ölçüte referansla otorite, servet, prestij, para gibi sembolik alışveriş araçları toplumsal alt-sistemler arasında iletişim kurmakta ve böylece toplumsal tabakalaşmanın politik, ekonomik ve mesleki türlerini şekillenmektedir. Dolayısıyla toplumsal tabakalaşma mekanizması içerisinde hareketliliği belirleyen ölçüt olarak var olan değer sistemine uygunluk ve sisteme sağlanan katkı öne çıkmaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 116).

Öte yandan kültür sisteminde gerçekleşen herhangi bir değişme, sistemin doğasına uygun sembolik iletişim/alışveriş araçlarının da değişmesi anlamını taşımaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse kültür sisteminin belirleyicisi olduğu toplumsal değişme, sistem farklılaştıkça alt-sistemler arasında alışverişini sağlayan ve hiyerarşik ilişkiyi belirleyen sembolik alışveriş araçlarının da farklılaşması, toplumu oluşturan alt-sistemler arasındaki ilişkinin de hiyerarşik bir temelde yeniden düzenlenmesi anlamını taşımaktadır (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 117–118). Dolayısıyla Parsons için norm ve değerlerin değişmesi ile gerçekleşen toplumsal değişme, alt-sistemlerin sistemin işlevsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere farklılaşmaları ve sonrasında bu farklılaşmayı meşru kılan yeni bir değer sistemi etrafında bütünleşmeleri sürecinde ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal Değişme

Parsons'ın çözümlemesinde sistemin hareket eden bir denge halinde olması, kültür sisteminin sınırlarını çizdiği, dolayısıyla sistemin tolerans sınırları içerisinde gerçekleşen ve yapısal değişmelere neden olmayan sistem içi değişmelerin olanaklı olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte Parsons (1965a, s. 750)'a göre kültür sisteminin değişmesiyle sistemin yapısını değiştiren ve onu yeni bir değer sistemi etrafında toplayan çeşitlenmelerle sistem değişmesi de mümkündür. Söz konusu değişme ise kültür, kişilik ve toplumsal sistem olmak üzere üç düzeyde gerçekleşen değişme ve bu değişmelerin karşılıklı etkileşimi ile gerçekleşmektedir.

Parsons'a göre kültür sisteminde gerçekleşen değişme evrimsel niteliktedir. Bu süreci ise evrimleşen tümeller kavramına başvurarak açıklamıştır. Söz konusu kavram uzun vadede sistemin aktif ve pasif uyum kapasitesini arttıran; tabakalaşma, meşrulaştırma, dahil etme ve değer genelleşmesi süreçlerinden oluşan bir bütündür (Parsons, 1964, s. 340). Bu çerçevede tabakalaşma mekanizmasının itici gücünü oluşturduğu yapısal farklılaşma, yeni bir değer örüntüsü etrafında meşrulaşarak sistemin bütünleşmesine katkı sunmaktadır. Sistem farklılaştıkça dış çevreyle olan ilişkilerini düzenlemeyi amaçlayan ve uyumu arttırmaya dönük düzenlemeleri yapısına dahil etmesi ise onun daha iyi bir uyum geliştirmesi ve daha iyi işlemesini sağlayan yapı ve süreçleri oluşturmaktadır (Parsons, 1964, s. 346). Bununla birlikte sistemin farklılaşarak uyumsal yeteneğinin arttığı süreçte ortaya çıkabilecek sorunları göz ardı etmeyen Parsons, bu sorunların çözümünde kapsamayı içeren ve yeni gelişmeleri meşrulaştıran sürece değer genelleşmesi adını vermiştir (Poloma, 2007, s. 180). Değer genelleşmesiyle kastedilen, toplumsal alt-sistemlerin farklılaşma sürecinde değişen amaç ve işlevlerini meşrulaştırabilmek için daha üst düzeyde örnek bir değer çerçevesinin oluşumudur. Yeni birim ve yapıların uygun şekilde meşrulaştırılması ve yeni yönelim tarzlarının belirlenmesi bağlamında değer genelleşmesi süreci önem taşımaktadır (Wallace ve Wolf, 2004, s. 235). Bu çerçevede Parsons değerlerin değişmesinin çerçevesini belirlediği evrimsel bir toplumsal değişme düşüncesi ortaya koymuştur.

Söz konusu değişimin yönünün hiç yapılanmamış ve tamamen belirsiz olmadığını göstermek için ise kültürel değer yönelimlerini ifade eden kalıp değişkenler belirlemiştir. Farklı eylem alternatiflerine işaret eden kalıp değişkenleri Parsons (1965a, s. 136) etkili ve araçsal olmak üzere iki kategoride toplamıştır. Etkili kalıp değişkenler kategorisinin altında gruba bağlılık, duygusallık, yaygın ilişkiler ve kolektif yönelim gibi özünde anlam ve duygu yüklü olan değişkenlere yer verirken araçsal kalıp değişkenler kategorisi altında başarı, performans, rasyonalite, sınırlı ilişkiler ve kendini disiplin gibi ödeve yönelik olan değişkenlere yer vermiştir. Böylece hem eylem alternatiflerini belirlemeye ve bunların seçiminde ne gibi düzenlilikler olduğunu göstermeye hem de toplumların ve onları ayırt eden kültür sisteminin evriminin yönünün etkili kalıp değişkenlerin temsil ettiği ilkel dönemden araçsal kalıp değişkenlerin temsil ettiği modern döneme doğru olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Kişilik sisteminde değişme ise motivasyonel değişme kaynakları olan toplumsallaşma ve toplumsal kontrol mekanizmalarındaki değişme ile bağlantılıdır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Parsons'ın çözümlemesinde toplumun bireyin duygusal destek ve güven ihtiyacını karşılaması gerekir. Bunu sağlayan temel mekanizma ise kültürel değerleri bireyin birer ihtiyaç olarak içselleştirmesini sağlayan toplumsallaşmadır. Dolayısıyla toplumsallaşma aynı zaman bireyin toplumsal yaptırımlara karşı duyarlılaşması anlamına gelmektedir. Parsons (1965a, s. 255–261) bu bağlamda kültür sisteminde meydana gelen değişmeler karşısında insanların duyarlılık seviyesine bağlı olarak onların uyum ve sapma gösterme ihtimallerinin hesaplanabileceğini iddia ederek güvenlik yeterlik şemasını geliştirmiştir. Bireylerin diğerleriyle kalıcı ve duygusal bağlar kurmasını ve devam ettirmesini ifade eden güvenlik, toplumsal ilişkiler açısından yaptırım ve beklentilerin adalet ölçüsüyle gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Değer örüntüsündeki değişmeyle hakkaniyetin sağlanamadığı koşullar ise adaletsizlik duygusunun ortaya çıkmasına ve yabancılaşmaya neden olma olasılığını taşımaktadır. Toplumsal normlara uygun yaşayabilmek anlamına gelen yeterlik ise kültür sistemindeki değişmeyle normlara duyulan güvenin kaybolması halinde ortaya çıkabilecek sonuçlara işaret etmektedir. Bunlardan biri zora dayalı uyum, yani bireyin toplumsal normlara güvenini kaybettiği halde aidiyet hissettiği alt gruptan kopmadığı için uyum gösterdiği durumlar, diğeri ise zora dayalı sapma, yani toplumsal

normlara güvenini kaybetmediği halde aidiyet hissettiği alt-gruplara bağlılığı sebebiyle sapma gösterdiği durumlardır.

Yabancılaşma ve sapma ihtimallerinin oluşması ise temel düzeyde alt-sistemler arasındaki alışverişlerde dengesizliklere bağlanarak açıklanmıştır. Buna göre alışveriş araçlarının tanım gereği birbirine dönüştürülebilir olmaları, dolayısıyla kontrollü toplumsal değişme amacıyla kullanılmaları mümkün olsa da sistemin psikolojik ve kültürel ön koşullarının değişmeyi engelleyen katılık faktörleri haline gelme olasılığı bulunmaktadır. Özellikle insanın faydacı ve duygusal yönlerine karşılık gelen motivasyonel unsurlar, sistemin dengesini ve devamını koruma işlevi gören katılık faktörlerine dönüşebilmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal değişimin esas kaynağı niteliğinde olan durum tanımlarının değişmesi, söz konusu faktörlerin kaynaklık ettiği duygusal tepkilere neden olabilir. Bu tepkiler karşısında güvenlik hissinin oluşturulması sistemin devamlılığı ve dengesi için ayrıca önem taşımaktadır. Zira insan değişme için bilişsel, duygusal ve değerlendirici anlamda tatmin edilmelidir. Bu doğrultuda kalıcı sistem değişimleri, kurumlarda meydana gelen değişimlerle desteklendiği, duygusal ve motivasyonel hassasiyetler hesaba katıldığı takdirde mümkündür. Normların tanımladığı beklenti ve yaptırımların karşılanmadığı durumlarda ise birey adaletsizlik duygusuna bağlı olarak duyarlılığını yitirip norm sistemine yabancılaşabilmektedir. Söz konusu olasılığın ve dolayısıyla toplumsal sapsmaların önlenmesi için ise insanların toplumsal norm ve beklentilere karşı duyarlı hale getirilmesi, ödül ve tepkinin dışsal yaptırımlar olmaktan çıkıp bireyin kendisine saygısının koşulları haline gelmesi gereklidir (Erkilet, 2007, s. 135–138). Toplumsallaşma sürecine işaret eden bu gereklilik, toplumsal kontrol ve denetimin ana mekanizmasını oluşturmaktadır.

Toplumsal sistemde değişme ise tam da bununla bağlantılı olarak kültür sisteminde meydana gelen değişme karşısında yabancılaşma ve sapma potansiyelinin ortadan kaldırılması ve doğru yönlendirilmesi ile ilgilidir. Bu doğrultuda Parsons (1965a, s. 306–308)'a göre sistemin başvurabileceği mekanizmalardan ilki güvenlik supabı mekanizmalarıdır. Ayin, tören, kutlama gibi bir araya gelmelerle örneklendirilebilecek söz konusu mekanizmalar sapma, dolayısıyla değişme sağlama potansiyelinin hoş

görülebilen faaliyetlere yönlendirilmesini ifade etmektedir. Diğer bir mekanizma rol beklentileri arasındaki önceliklerin toplumsal sistem tarafından belirlenmesidir. Böylece bireyin üzerinde birden fazla role sahip olmanın oluşturduğu psikolojik gerilimin azaltılması işlevi toplumsal sistem tarafından yerine getirilmektedir. Öte yandan sapma kabul edilebilecek ancak tam anlamıyla da sapma olmayan bazı davranışların temel değer sistemi ile esnek bir şekilde bütünleştirilmesi de söz konusu mekanizmalardan bir diğeridir. Son mekanizma ise toplumsal sistem içerisinde çatışan veya çatışma potansiyeli taşıyan alt kültürlerin birbirlerinden uzaklaştırılmasıdır. Her ne kadar söz konusu kültürleri temsil eden gruplar sapma potansiyelini bünyelerinde taşımaya devam etse de toplumsal sistemin bu potansiyelin değişme yönündeki etkilerini sınırlama ve denetim altında tutma işlevini yüklediğini vurgulamak gerekir. Dolayısıyla Parsons (1965a, s. 491)'a göre toplumsal değişme, yalnızca kültür sisteminin değişmesinden ibaret olmayan, aynı zamanda ona karşı koymaların üstesinden gelmeyi de gerektiren bir süreçtir. Bu nedenle Parsons'ın düşüncesinde toplumsal değişme bireyin psikolojik ve motivasyonel yapılanması ile sıkı sıkıya bağlantılıdır.

SONUÇ

Parsons'ın bilişsel, hissi ve normatif boyutlardan oluşan iradi eylem düşüncesi rasyonel ama aynı zamanda çok yönlü ve değer yaratan insan varsayımına yaslanmaktadır. Öte yandan normatif değerler ile bu değerlerin çerçevesini çizdiği hedeflere ulaşmada araçların kullanımını birbirine bağlayıcı bir işlev gören çaba da iradi eylemin önemli bileşenlerinden biridir. Söz konusu çabanın yöneldiği hedef ve bu hedef doğrultusunda hangi araçların kullanılacağına ise toplumsal norm ve değerler belirleyici niteliktedir. Buna göre insan toplumsallaşma sayesinde iradi eyleminin referans çerçevesi olarak kültüre başvurmakta, amaç ve ihtiyaçlarını ona göre tanımlamakta, bu çerçevede uygun araçları seçmektedir. Tıpkı iradi eylem gibi toplumsal eylem de birey ve gruplardan oluşan aktör, amaçlara uygun araçların seçimiyle ilgilenen kurum ve sektörlerden oluşan araç ve kültürün sağladığı durum/rol tanımlarını kapsayan hedef olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Benzer şekilde kültür sistemi toplumsal eylemi belirleyici gücü kendisinde taşımaktadır. Ancak her iki eylem tipinde de

aktörlere ait motivasyonel farklılıklar ve araçların bağlamını oluşturan koşullar dış gerçeklikler olarak kültür sistemini sınırlama ve ona çeşitlilik kazandırma, dolayısıyla toplumsal değişme yaratma potansiyeli ile öne çıkmaktadır.

Öte yandan her ne kadar Parsons başlangıçta toplumu bir eylemler bütünü olarak incelemeyi hedeflese de düşüncesi ilerledikçe toplumun ayrı olarak teşhis edilebilecek unsurlarına ve bu unsurlar arası ilişkilerin taşıdığı düzenliliklere odaklanmıştır. Buna göre bir sistem olarak toplum kültür, toplumsal, kişilik ve biyolojik organizma alt-sistemlerinden oluşmaktadır. Söz konusu alt-sistemler ise iç ve dış eksenlerde toplumsal denge ve bütünlüğün sağlanmasının bağlı olduğu bütünleşme, amaca ulaşma, uyum ve devamlılığı sağlama yönündeki işlevsel gereklilikleri karşılamak üzere farklılaşmıştır. Söz konusu farklılaşmayı ve işlevsel gerekliliklerin karşılanması koşulunu tersten okuduğumuzda ise toplumsal değişimin iç ve dış eksenlerde kültürel ve motivasyonel düzen problemlerine bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Motivasyonel düzen problemi, sistemin bütünlük ve dengesini tehdit eden davranış potansiyellerine ve bunların teşvikinin en aza indirilmesi zorunluluğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan sistemin dengesi ve devamlılığı aynı zamanda alt-sistemler arasındaki alışverişlere bağlıdır. Zira sistemin yapısal farklılaşması genelleşmiş araçlar ile gerçekleşen bu alışverişi zorunlu kılmaktadır. Söz konusu genelleşmiş araçlar arasındaki karşılıklılık ise sistemin işleyişini düzenlemekte ve toplumsal süreci ortaya çıkarmaktadır. Bu karşılıklılığın zedelendiği ve bu karşılıklılığı destekleyen motivasyonel unsurların güç kaybettiği durum/koşullar ise toplumsal değişme yaratma gücünü taşımaktadır.

Parsons'ın düşüncesi ilerledikçe dikkatini yönelttiği bir diğer konu toplumu oluşturan alt-sistemler arasındaki kontrol hiyerarşisidir. Ona göre söz konusu hiyerarşi içerisinde alt-sistemler arasında gerçekleşen enerji ve bilgi alışverişleri sistemin düzgün ve dengede işleyişini sağlamaktadır. Bu işleyiş katkıda bulunan önemli bir mekanizma ise mevcut değer sistemine uygunluk ve sisteme sağlanan katkı temelinde gerçekleşen ve sembolik alışveriş araçlarının alt-sistemler arasında iletişimi ile şekillenen tabakalaşmadır. Kültür sistemindeki herhangi bir değişimle söz konusu sistemin doğasına uygun sembolik iletişim/alışveriş araçlarının değişmesi ise bize toplumsal değişmeyi vermektedir. Zira

toplumsal değişme, sistem farklılaştıkça alt-sistemler arasında alışverişi sağlayan ve hiyerarşik ilişkiyi belirleyen sembolik alışveriş araçlarının da farklılaşması, dolayısıyla toplumu oluşturan alt-sistemler arasındaki ilişkinin de yeni bir değer örüntüsü etrafında hiyerarşik bir temelde yeniden düzenlenmesi anlamını taşımaktadır.

Dolayısıyla Parsons için toplumsal değişme sistem içi değişmeler şeklinde olabileceği gibi sistemin yapısını değiştiren ve onu yeni bir değerler sistemi etrafından toplayan sistem dışı değişmeler şeklinde de gerçekleşebilir. Söz konusu değişme ise kültür, kişilik ve toplumsal sistem olmak üzere üç düzeyde gerçekleşen değişme ve bu değişmelerin karşılıklı etkileşimi ile mümkündür. Kültür sisteminde gerçekleşen ve evrimsel nitelikte olan değişme, Parsons'ın evrimleşen tümeler adını verdiği tabakalaşma, meşrulaştırma, dahil etme ve değer genelleşmesi süreçlerinden oluşan bir bütündür. Ayrıca söz konusu değişimin yönü hiç yapılanmamış ve tamamen belirsiz değildir. Buna göre kültür sisteminin evriminin yönü anlam ve duygu yüklü olan etkili kalıp değişkenlerin temsil ettiği ilkel dönemden ödeve yönelik araçsal kalıp değişkenlerin temsil ettiği modern döneme doğrudur.

Kişilik sisteminde değişme ise motivasyonel değişme kaynakları olan toplumsallaşma ve toplumsal kontrol mekanizmalarındaki değişmeyle bağlantılıdır. Zira kültür sisteminde meydana gelen değişmeler karşısında insanların duyarlılık seviyesine bağlı olarak uyma ve sapma ihtimalleri bulunmaktadır. Toplumsal sistemde değişme ise tam da bu noktada kültürel sistemde meydana gelen değişme karşısında sapma potansiyelinin ortadan kaldırılması ve doğru yönlendirilmesi ile ilgilidir. Dolayısıyla Parsons'ın düşüncesinde toplumsal değişme, yalnızca kültür ve değer sisteminin değiştirilmesini içermeyen, ona karşı koymaların da sistem içerisinde çözülmesini içeren bir süreç karşılık gelmektedir. Bu çerçevede toplumsal değişme ile bireyin psikolojik ve motivasyonel yapılanması arasındaki karşılıklı birbirini var eden ilişki göze çarpmaktadır. Buna göre bir taraftan toplum, bireysel gerçeklikten bağımsız değildir ancak diğer taraftan bireylerin duygusal destek ve güvenlik ihtiyaçları kültür sistemi tarafından yapılandırılmaktadır. Toplumsal değişme ise ancak bu yapılar arasındaki karşılıklı bağımlılık ve etkileşim dairesinde gerçekleşmektedir.

Özetle belirtmek gerekirse her ne kadar Parsons, toplumu çatışmadan uzak ve uyumun esas olduğu bir varlık olarak ele alıyor olması, eşitsiz güç dağılımını göz ardı etmesi ve aşırı denge vurgusuna bağlı olarak toplumsal değişmeyi yeterince açıklayamıyor olması nedeniyle eleştirilere muhatap olmuş (Cuff, Sharrock ve Francis, 2013, s. 120) olsa da toplumsal eylem ve değişme konusu ile ilgilenmiştir. Esasında ona göre gerçek bir toplum tamamen bütünleşmiş olmaktan uzaktır. Süreksizlik ve uyuşmazlık toplumsal oluşun olağan bir parçasıdır. Bunların açık bir çatışmaya neden olmasalar dahi gerilimlere neden olacağı fikrini düşüncesinde yakalamak mümkündür. Ayrıca Parsons bütünleşmiş bir toplumun değişmeyeceğini varsaymaz. Parçaları arasında bir iç denge ve bütünlük olan işlevsel sistem fikri istikrarlı ancak hareketli bir denge fikrini içermektedir. Bu noktada denge ile kastedilenin tek bir tip dengeden ziyade denge yönünde ilerleyen bir ideal tip olduğunu zihinde tutmak önemlidir. Dolayısıyla Parsons'ın kuramsal çabasının özünü kurumlaşmış değerlerin içsel olarak tutarlı ve uyumlu olduğu mükemmel şekilde bütünleşmiş bir toplumun ideal tipini ortaya koymak oluşturmaktadır. Bu doğrultuda gözlemlenebilir sistemlerin yüksek seviyede normatif bütünleşmeyi sağladığını değil, fakat sistemlerin bu amaca doğru çabaladığını iddia etmiştir (Kaplan, 1968, s. 891). Bu çaba kapsamında toplumsal değişme ise sistem içinde gerilimlerin giderilmesi şeklinde olabileceği gibi sistem dışında onu farklı bir değerler örüntüsü etrafında bütünleştirecek şekilde de gerçekleşebilir. Ancak her iki durumda da uyum kapasitesinde artış eğilimine sahip bir sistem tasavvuru dikkate değerdir.

SUMMARY

In the second half of the 20th century, as both material and human resources became USA-centered and the social sciences became instrumental in providing appropriate models for both American society and the non-Western world, Talcott Parsons' system theory was developed with the mission of providing a theoretical framework for applied sociological studies. The question of how society can be held together was at the center of his theory and concepts such as social balance, social integration, and social harmony accordingly came to the fore. However, this does not mean that he ignored social action and social change. On the contrary, social action compatible with social equilibrium and gradual social change are inherent in Parsons' theory. Based on a literature review, this study aims to show how Parsons dealt with the phenomena of social action and social change in the three phases of his sociological thought, which can be classified as social action, general systems theory, and the cybernetic model of general systems theory.

Parsons' idea of voluntary action, which comprises cognitive, emotional, and normative dimensions, is based on the assumption of a rational but also multi-oriented and value-creating human being. The efforts that bind together the normative values and the use of tools in achieving the goals framed by those values are among the factors that determine voluntary action. The social value system, which determines the purpose of the efforts in question and which tools will be used in line with that purpose, is at the center of the idea of voluntary action. People therefore refer to culture as the frame of reference for their voluntary actions, define their goals and needs accordingly, and choose the appropriate tools within that framework. The basic mechanism that allows this is socialization, which enables an individual to internalize cultural values as needs.

Similar to voluntary action, social action comprises three elements: actors, consisting of individuals and groups; tools, including institutions and sectors that are interested in the selection of tools suitable for particular purposes; and targets, determined by the situation or role definitions provided by the culture. Cultural values determine social action, similar to voluntary action. On the other

hand, the motivational differences of the actors and the conditions constituting the context of the tools stand out as external realities with the potential to limit or diversify the value system, thus creating social change.

Although Parsons initially aimed to examine society as a set of actions, as his work progressed, he focused on elements of society that can be identified separately and the regularities of the relations between these elements. In this framework, he defined society as a system consisting of cultural, social, personality, and biological organism subsystems. These subsystems are differentiated to meet functional requirements determined as adaptation, goal attainment, integration, and latency, upon which social balance and integrity depend on internal and external axes. When we consider this differentiation and the conditions of meeting the functional requirements in reverse, it is possible to say that for Parsons social change depends on the problems of cultural and motivational order on the internal and external axes. The problem of motivational order indicates the potential of individuals' behaviors to threaten the integrity and stability of the system, and the necessity of minimizing such behaviors. At this point, socialization gains importance with its function of preventing the diversification of social action to an uncompromising extent.

The balance and continuity of the system depend on the exchanges of each subsystem with other subsystems, as well as the provision of motivational order. The condition for eliminating the disadvantages brought about by the specialization created by the structural differentiation of the system is this exchange, realized with generalized tools. It is the reciprocity between these generalized tools that regulates the functioning of the system and reveals social processes, as well as the potential for social change. Situations or conditions in which this reciprocity is damaged and the motivational elements that support this reciprocity losing its power, on the other hand, have the potential to create social change.

As Parsons' thinking progressed, he also turned his attention to the hierarchy of control among the subsystems that make up society. Accordingly, the exchanges of energy and information between

the subsystems within this hierarchy ensure the smooth and balanced functioning of the system. One important mechanism that contributes to this process is stratification, which takes place on the basis of conformity to the existing value system and on the basis of contributions to the system, and which is shaped by the communication of symbolic exchange tools between subsystems. In this context, social change is related to changes in symbolic exchange tools suitable for the nature of the system. As the system differentiates, the symbolic exchange tools that provide communication between subsystems and determine the hierarchical relationships between them also differentiate; therefore, the relationship between the subsystems is rearranged on a hierarchical basis around a new value pattern.

For Parsons, as a result, social change can occur in the form of changes within the system as well as outside the system, changing the structure of the system and gathering it around a new system of values. The change in question takes place at three levels: in the cultural, personality, and social systems. Evolutionary changes that take place in the cultural system consist of the processes of stratification, legitimation, inclusion, and value generalization, which Parsons calls evolutionary universals. Changes in the personality system are related to changes in socialization and social control mechanisms, which are the sources of motivational change. Changes in the social system are related to eliminating the potential for deviation and channeling it correctly in the face of changes in the cultural system. To conclude, in Parsons' work, social change corresponds to a process that does not only involve changing culture and value systems, but also includes the dissolution of oppositions within the system. In this framework, there is a reciprocal relationship between social change and the psychological and motivational structure of the individual.

KAYNAKÇA

- Backhouse, R.E. ve Fontaine, P. (2010). The History of Social Sciences since 1945, *Ch.1. The Social Sciences and Their Histories* içinde (ss. 1–15). New York: Cambridge University Press.
- Bee, R.L. (1974). *Patterns and Processes*. New York: Free Press.
- Cuff, E.C., Sharrock, W.W. ve Francis, D.W. (2013). *Sosyolojide Perspektifler*. Ümit Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Erkilet, A. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. İstanbul: Hece Yayınları.
- Holmwood, J. (2011). Sociology After Fordizm Prospects and Problems. *European Journal of Social Theory*, 14(4), 537–556.
- House, F.N. (1939). The Structure of Social Action: A Study in Social Special Reference to a Group of Recent European Writers. by Talcott Parsons. *American Journal of Sociology*, Vol. 45, No. 1, 129–130.
- Isajiw, W. (1968). *Causation and Functionalism in Sociology*. New York: Schocken Books.
- Kaplan, H. (1968). The Parsonian Image of Social Structure and Its Relevance for Political Science, *The Journal of Politics*, Vol. 30, No. 4, 885–909.
- Levine, D. (1989). Parsons' Structure (And Simmel) Revisited, *Sociological Theory*, Vol. 7, No. 1, 110–117.
- Owens, R. (2010). Producing Parsons' Reputation: Early Critiques of Talcott Parsons' Social Theory and the Making of a Caricature, *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 46(2), 170–175.
- Parsons, T. (1961). The Point of View of The Author. Max Black ve Englewood Clifss (Eds.) *The Social Theories of Talcott Parsons: A Critical Examination* içinde (ss. 320–350). New Jersey: Englewood Cliffs, Prentice Hall Inc.

- Parsons, T. (1964). Evolutionary Universals in Society. *American Sociological Review*, Vol. 29, No. 3, 339–357.
- Parsons, T. (1965a). *The Social System*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (1965b). General Theory in Sociology. R.K. Merton, L.S. Cottrell ve L. Broom (Eds.) *Sociology Today: Problems and Prospects* içinde (ss. 3–25). New York: Harper and Row.
- Parsons, T. (1967). *The Structure of Social Action: A Study in Social Theory with Special Reference to Group of Recent European Writers*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. (1970). Some Problems of General Theory. John McKinney ve E. A. Tiryakiyan (Eds.) *Theoretical Sociology Perspectives and Developments* içinde (ss. 27–51). New York: Meredith Co.
- Parsons, T. ve Bales, R.F. (1966). *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Poloma, M. (2007). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Hayriye Erbaş (Çev.), Ankara: EOS.
- Sklair, L. (1970). The Fate of the “Functional Requisites” in Parsonian Sociology. *The British Journal of Sociology*, Vol. 21, No. 1, 30–42.
- Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Steinmetz, G. (2005). Scientific Authority and The Transition to Post-Fordism The Plausibility of Positivism in U.S. Sociology since 1945, Steinmetz G (Eds.) *The Politics of Method in the Human Sciences Positivism and Its Epistemological Others* içinde. Durham: NC Duke University Press.
- Şavran, T.G. (2013). *Sosyoloji Tarihi, Unite 1: İşlevselcilik-I: Talcott Parsons*, Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2304.

Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*. Leyla Elburuz ve Rani Ayas (Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.